

A gimnáziumi magyar nyelvtan ismeretanyag vázlata

Tartalom:

- I. A kommunikáció
- II. A jel
- III. A nyelv
- IV. A nyelvtörténet
- V. A nyelvújítás
- VI. A nyelvművelés

- VII. A hang
- VIII. A szóelem
- IX. A szó
- X. A szófaj
- XI. A szókincs
- XII. A szószerkezet
- XIII. A mondat
- XIV. A mondat- és szövegfonetika

- XV. A szöveg
- XVI. A szövegtípus
- XVII. A tömegkommunikáció és szövegtípusai
- XVIII. A retorika alapjai
- XIX. A stílus

I. A kommunikáció

Közlésfolyamat; információk és egyéb mondanivalók kölcsönös átadása

Jellemzője még: a *szándékosság*

Tényezők: 1-2. beszélő és hallgató (szerepcserékkel)
3. valóság (közös ismeretek)
4. üzenet
5. csatorna
6. kód
+ beszédhelyzet és szövegkörnyezet

Szerepek: 1. (érzelem-)kifejező
2. felhívó
3. tájékoztató, ábrázoló

4. értelmező
5. kapcsolatépítő
6. poétikai-esztétikai

[A **tömegkommunikáció**: ld. külön]

II. A jel

Érzékelhető jelenség, amely önmagán túlmutat (jelentést hordoz)

A jel: jelölő + jelölt

A jel egyéb sajátosságai: *a jelölő egyszerűbb, mint a jelölt
általánosít
jelrendszerbe illeszkedik
közösséghez tartozik, emberi érintkezésben valósul meg*

Jeltípusok: természetes és egyezményes (=”mesterséges”);
ikon, index és szimbólum (PEIRCE)

A nyelvi jel: hangalak + jelentés

[A **szótipusok** eszerint: ld. a **szónál**]

A nyelvi jel jelentése: fogalmi tartalom + használati szabályok

A jelentés fajtái, rétegei:

1. denotatív
2. konnotatív

[Erről a továbbiak: **a szó jelentésénél**]

III. A nyelv

A legegységesebb jelrendszer;

a társadalmi élet eszköze és közege,

a kultúra hordozója

Létfeltételei: állandóság és változás

Alkotói: jelkészlet + szabályok + hagyomány

Másként: szókészlet + nyelvi rendszer + szabályok

A **beszéd**: a nyelv aktuális, egyéni alkalmazása

A beszéd mint cselekvés:

a megszólalás mindig valamilyen cselekvést von maga után
sajátos megszólalás: a „beszédtett”

Vitatéma: a nyelv és a gondolkodás viszonya

A **nyelvek típusai** jellegzetes **eljárásuk** szerint:

elszigetelő (elkülönítő, izoláló)

ragasztó (ragozó)

hajlító (a szóvéget változtató)

(+ bekebelező)

a magyar: elsősorban ragasztó jellegű

Osztályozásuk még: **eredet** szerint (ld. **nyelvtörténet**),

ill. **szórend** alapján: SOV (alany, tárgy, állítmány)

vagy SVO stb.

a magyar: mindkettőt alkalmazza

A **nyelvi szintek** (a nyelv hierarchikus rendszere):

I. beszédhang, fonéma

II. szóelem, morféma

III. szó: szótári szó (lexéma) és szóalak (glosszéma)

IV. szó szerkezet, szintagma

V. mondat

+ szöveg (= a **beszéd** egysége)

A kommunikáció **nem nyelvi kifejezőeszközei**

A/ Szóban (metakommunikáció):

testbeszéd:

testtávolság („térközsabályozás”), testtartás;

tekintet, arcjáték, kézjáték (gesztikuláció)

+ a beszéd kísérő eszközrendszere: a **szövegfonetika** [ld. ott]

B/ Írásban:

laptükör, tagolás, tördelés

kiemelés, aláhúzás, keret

íróeszköz, betűtípus, betűméret

írásjelek

színek

ábrák, illusztrációk

A **nyelvrétegek**: *változatok társadalmi és területi tagozódás alapján*

A rendszer váza: horizontális és vertikális tengely

Középpontban:

a „sztenderd” mint ideál

Konkrét változatok:

köznyelv

művelt köznyelv

irodalmi nyelv

szleng

+ regionális köznyelvek

A részterületeken:

társadalmi csoportnyelvek („szociolektusok”)

szaknyelvek (zsargon)

korosztályok nyelve (diáknyelv)

rétegnyelvek, hobbinyelvek stb.

tájnyelvek („dialektusok”)

nyugati, dunántúli, déli, tiszai,

palóc, északkeleti, mezőségi, székely és csángó

+ családi és egyéni nyelv

(**stílusréteg**: egy-egy nyelvváltozatra épülő sajátos kifejezőmód)

+ SZÉPIRODALMI NYELV: mindegyik fölött állhat, mindegyikből meríthet

A magyar nyelv a határokon túl

IV. Nyelvtörténet

A nyelv **leíró** vizsgálatával szemben: **diakronikus** szemlélettel

A nyelv létfeltételei: állandóság és változás

Alapfogalmak:

nyelvrokonság: a közös eredet, ill. az ilyen nyelvek rendszere

nyelvcsalád: a közös eredetű nyelvek összessége

„**őshaza**”: az a terület, amelyen a rokon nyelvű etnikumok a legrégebb (ismert) időben együtt éltek

A nyelvrokonság bizonyítékai:

1. az alapszókincs egyezései
2. szabályos hangmegfelelések
3. a nyelvtani rendszer egyezései

A magyar nyelv **eredete**:

uráli alapnyelv

finnugor nyelvek

ugor ág

magyar nyelv

A magyar nyelvtörténet fő korszakai:

0. előmagyar kor: nyelvrokonaink körében (Kr.e. 1000/500-ig)

I. ősmagyar kor: nyelvemléktelen, szóbeli kultúra

II. ómagyar kor: *A Tihanyi apátság alapítólevele*
Halotti beszéd és Könyörgés

Ómagyar Mária-siralom stb.

III. közép-magyar kor: a könyvnyomtatástól (1473)

IV. újmagyar kor: az egységes nemzeti kultúra megszületésétől (a felv.)

V. A nyelvújítás

Avatott nyelv művelők tudatos fejlesztő beavatkozása a nyelv életébe

Fő területe: a szókincs

Eljárásai:

kölcsönzés

idegen nyelvből

a régi magyar nyelvből

rétegnyelvekből, pl. nyelvjárásokból

szóalkotás

szóképzés

szóvég megelevenítése

szóelvonás és csonkítás

szóösszetétel

VI. A nyelv művelés

A nyelvtudósok, illetve a nyelv közösség tevékenysége a nyelv tisztítása, fejlesztése céljával

Történeti vázlat:

I. reneszánsz: anyanyelvűség, pl. a Biblia „magyarítása”
nyomdászat, szótárok, nyelvtanok

II. felvilágosodás: BESSENYEI programja, nyelvújítás
egységes, modern nemzeti kultúra (és nyelv) kialakulása
cél: államnyelvvé emelés (→1844)

III. XIX-XX. század: nyelv művelés intézményes keretek közt
KODÁLY ZOLTÁN, PÉCHY BLANKA, MONTÁGH IMRE
LŐRINCZE LAJOS, GRÉTY LÁSZLÓ, BALÁZS GÉZA
rovatok, műsorok tömegkommunikációban
az iskolai nyelvtanítás megújulása

A mai nyelv művelés stratégiája:

a nyelv terén:

1. az új fejlemény, szokás észlelése
2. vizsgálat: szükséges-e? beleillik-e?
3. állásfoglalás, ajánlás

a beszélőkkel kapcsolatban:

1. ismeretterjesztés (a „nyelv” ismerete)
2. a nyelvérzék fejlesztése
3. az igényesség felkeltése, erősítése

VII. A hang (a fonéma)

A nyelv legkisebb jelalkotó, jelentéseket megkülönböztető eleme

A magyar **ábécé**: 39 hang, 40 betű (az idegen szavakban: + 4 betű)

A betűrendbe sorolás: HSZ 14—16.

A hangképző szervek: tüdő, légcső, gégefő (hangszalagokkal)
garatüreg és ínyvitorla
szájüreg (nyelv, ajkak, felső fogsor, szájpadlás)
orrüreg

A magyar nyelv beszédhangjai

A MAGÁNHANGZÓK: *a tüdőből kiáramló zöngésedett levegő a szájüregben nem találkozik jelentős akadállyal*

Jellemzők: 1-2. a nyelv vízszintes és függőleges helyzete:
1. „mély” (hátral képzett) és „magas” (elől képzett);
2. felső, középső és alsó nyelvvállású
3. ajakműködés: -kerekítéses és -réses
4. időtartam: hosszú és rövid

	magas / elől képzett		mély / hátral képzett	
	ajakrés	ajakker.	ajakker.	ajakrés
felső	<i>í</i> <i>i</i>	<i>ű</i> <i>ü</i>	<i>ú</i> <i>u</i>	
középső	<i>é</i>	<i>ő</i> <i>ö</i>	<i>ó</i> <i>o</i>	
alsó	<i>e</i> <i>æ</i>		<i>a</i>	<i>á</i>

HSZ 20—36, 86—91, 202—222

A MÁSSALHANGZÓK: *a tüdőből kiáramló levegő a szájüregben akadállyal találkozik*

Jellemzők: 1. a képzés (az akadály) helye: ajak-, fog-, íny-, gégehang
2. a képzés módja: zárhang, réshang és zár-rés hang;
+ 1 pergő, + 1 oldalsó
3. a hangszalagok működése: zöngés és zöngétlen
4. a levegő útja: száj- és orrhang
5. időtartam

	ajak (-fog)	fog (-meder)	szájpadlás	gége
zár	<i>p b</i>	<i>t d</i>	<i>k g</i>	
rés	<i>f v</i>	<i>sz z</i>	<i>s zs j</i>	<i>h</i>
zár-rés		<i>c dz</i>	<i>cs dzs ty gy</i>	
oldalsó		<i>l</i>		
pergő		<i>r</i>		
NAZÁLIS	<i>m</i>	<i>n</i>	<i>ny</i>	

HSZ 37—45

A hangok **egymásra hatása** és **szabályszerűségei** („hangtörvények”)

MAGÁNHANGZÓK:

hangrend: *a magyar nyelv sajátossága; egy szóban vagy csak magas, vagy csak mély hangok fordulnak elő*

illeszkedések: *a 2 és 3 alakú toldalékok igazodása hangrend, ill. ajakműködés szerint*

MÁSSALHANGZÓK:

hasonulás: *hasonlóvá tétel*

részleges

zöngéesség szerint

képzéshely szerint

teljes

összeolvadás: *harmadik hang (zár-rés-) keletkezik*

rövidülés és nyúlás

kiesés és hiánytöltés

A mássalhangzó-változások: jelöltek vagy jelöletlenek
előre vagy visszafelé hatóak

HSZ 51—85

Nyelvtörténet, a nyelvtudomány története:

1803: RÉVAI MIKLÓS „jottista” írásmódja

1805: VERSEGHY FERENC „y-ista” elve

KAZINCZY FERENC

1832: az első akadémiai szabályzat

A hangok helyes ejtése

VIII. A szóelem (morféma)

A nyelv legkisebb, jelentést hordozó eleme

A **szóalak**: szóelemekből épül fel

alapváltozata: tő + toldalék

(kivétel: pl. az igekötős ige)

A szóelem fajtái az **önállóság** szerint:

szabad,

félszabad (a viszonyszók)

és kötött morfémák

Fajtái **szerep** és **elhelyezkedés** szerint:

A/ **tőszó**, tőmorféma (a végződése: szótő):

abszolút tő, relatív tő

B/ **toldalékok** (a kapcsolódás sorrendjében):

1. képző: *jelentést és/vagy szófajt változtat*

+ *ragozási sort indít el*

fajtái (szófajttartó, -váltó és -jelölő képzők):

igék képzői
névszók (és igenevek) képzői
+ képzőbokrok

2. jel: *jelentés módosít* (= *nyelvtani jelentésmozzanatot jelöl*)
fajtái:

mód- és időjelek
birtokos személyjel, birtokjel
többesjel, birtoktöbbesítő jel
fokjelek
kiemelő jel

3. rag: *mondatbeli szerepet jelöl (egyeztet)*
zárómorféma

fajtái:

igeragok (szám és személy)
névszókhoz: a tárgy és a határozók ragjai

HSZ 33—45 (elválasztás: 223—238)

IX. A szó

A beszéd építőeleme

Változatai: **szótári szó** (lexéma) és **szóalak** (beszéd- ill. mondatrész, glosszéma)

A szó: **hangalak + jelentés**

Köztük kivételesen szerves a kapcsolat („motivált” szavak):
hangutánzó és hangulatfestő szó, indulatszó
összetett szó

Szótípusok a hangalak és jelentés kapcsolata alapján:
egyjelentésű / többjelentésű szó

rokon értelmű szavak (szinonimák)
ellentétes jelentésűek (antonimák)
azonos alakúak (homonimák) és hasonló alakúak

A szójelentés

„Állandó” (szótári, denotatív) és alkalmi (konnotatív) szójelentés

Az állandó szójelentés **rétegei**:

I. Fogalmi jelentések

II. Stílusértékek: használati kör (nyelvi réteg)
                                  állandósult hangulat, stílusminőség
                                  szófajiság, mondattani szerep
                                  eredet (kor, nyelv)

A szó jelentésmezője, a mezőösszefüggések:

a/ a fogalom helye a jelentések rendszerében (a szemantikai univerzumban):

főlérendelt szféra (osztályok)
mellérendelt szféra (rokon értelmű szavak, szinonimák)
alárendelt szféra (részek)

b/ érintkezések:

tér, idő, mód, cselekvés (ami az illető szóval, jelentéssel
kapcsolatba hozható alanyi, állítmányi, tárgyi és határozói
jelentésben)

c/ a fogalom minőségi, mennyiségi jellemzői

(Barkochba)

X. A szófaj

A szavak kategóriája jelentés, mondatbeli szerep, bővíthetőség és alaki (grammatikai) viselkedés alapján

A szófajok rendszere

I. ALAPSZÓFAJOK (fogalomszók):

ige: alapjelentése: cselekvés, történés, létezés

az igealak egyéb jelentéstartalmai:

irányulás (tárgy, határozott v. határozatlan)

mód, idő

szám, személy

toldalékai:

a/ igeképzők

az ige fajtái, az **igenemek**:

a cselekvés irányulása szerint

tárgyas és tárgyatlan

a cselekvő és a cselekvés viszonya alapján

cselekvő, műveltető, szenvedő, visszaható
+ ható

a cselekvés lefolyásának módja szerint

tartós-huzamos: folyamatos és gyakorító;
mozzanatos

b/ az igeragok — és jelek — rendszere: az igei paradigma

az ige mondatbeli szerepe: állítmány

kötelező és szabad bővítményei: tárgy és határozók

(+ az alany?)

HSZ 32, 43, 55—56, 58, 63—69, 77—82

főnév: jelentése: élőlény, tárgy, fogalom neve

fajtái: tulajdonnév

személynév
állatnév
földrajzi, csillagászati név
intézmény neve
műcím
kitüntetés, díj neve
márkanév

köznév:

konkrét és elvont
egyedi, anyag- és gyűjtőnév

alaktan: névszóragok (tárgy-, határozó-), névszójelek

mondatbeli szerepe: főként alany

bővítményei: jelzők (ritkábban határozó, tárgy)

HSZ 143—201

melléknév

jelentés: tulajdonság

fajták: külső / belső

+ ellátottság, hiány, vhová tartozás stb.

fokozás (jelek):

alapfok: —

középfok: *-bb*

felsőfok: *leg-...-bb*

+ túlzó fok: *legesleg-...-bb*

alaktan: ld. főnevek

mondatbeli szerep: elsősorban jelző

bővíthetőség: pl. fokhatározóval

számnév:

jelentés: mennyiség, ill. sorban elfoglalt hely

fajták:

tő-, sor-, tört-, osztó

határozott és határozatlan

<i>három</i>	<i>egypár</i>
<i>harmadik</i>	<i>sokadik</i>
<i>harmad</i>	<i>néhányad</i>
<i>három-három</i>	

fokozás

alaktan: ld. főnevek

mondatbeli szerep: mennyiség- ill. kijelölő jelző

HSZ 288—299

névmások:

jelentésük és szerepük: a helyettesítés (névszók + határozószók)

fajták:

egyirányú (főnévi)

személyes

birtokos (de nem birt. jelző!)

viSSzaható

kölcsönös
 többirányú (főnévi, melléknévi, számnévi —
 és határozói*)
 mutató (pl. alárendelt összetett mondat)
 kérdő
 vonatkozó (pl. alárendelt ö. m.)
 határozatlan, általános

*kereszteződő szófajok: a névmási határozószók
 v. határozószoói névmások

<i>én...</i>			
<i>enyém...</i>			
<i>magam...</i>			
<i>egymás</i>			
<i>ez/az</i>	<i>ilyen/olyan</i>	<i>ennyi/annyi</i>	<i>itt/ott</i>
<i>ki</i>	<i>milyen</i>	<i>mennyi</i>	<i>hol</i>
<i>aki</i>	<i>amilyen</i>	<i>amennyi</i>	<i>ahol</i>
<i>akárki</i>	<i>valamilyen</i>	<i>bármennyi</i>	<i>néhol</i>
<i>mindenki</i>	<i>mindenféle</i>	<i>minden</i>	<i>Mindenütt</i>

mondatbeli szerep: a helyettesítés szerint
 előre- vagy visszautalás

bővíthetőség: ritka

HSZ 132—134

nyelvhelyességi kérdések

határozószók: *szótári alakjukban is körülményt határoznak meg*
 mondatbeli szerepük, jelentésük és fajtáik:

ld. a határozók rendszere

<i>messziről</i>	<i>elől</i>	<i>bárhová</i>
<i>régóta</i>	<i>soha</i>	<i>végig</i>
<i>emiatt*</i>	<i>gyalog</i>	<i>azért*</i>
<i>semmitől*</i>	<i>hajadonfőtt</i>	<i>kétfelé</i>

*kereszteződő szófajok: a névmási határozószók
 v. határozószoói névmások

bővíthetőségük: ritka

igenevek: *átmeneti szófajok; megőrzik az igei alapjelentést,*
de főnévi, melléknévi vagy határozószoói tulajdonságokat
is felvesznek

igeneves szerkezet: mellékmondat tömörítésére
 jelentésük, fajtáik:

főnévi

-ni (= *-ás, -és*)

toldalék: csak személyrag a *kell, szabad*
 stb. igék és melléknevek mellett

melléknévi

	aktív	passzív
folyamatos	-ó, -ő	
befejezett		-t, -tt

beálló		andó, -endő
--------	--	--------------------

toldalékolás: mondatrészi szerep szerint

határozói

-va, -ve (-ván, -vén)

szerep: mód v. állapot

nyelvhelyességi problémák:

pl. állítmányként vagy határozóként

bővíthetőség: az átmeneti jellegnek megfelelően

II. VISZONYSZÓK v. segédszók (*félszabad morfémák, álszintagmát alkotnak az alapszófajokkal*):

névelő határozott: *a, az*
határozatlan: *egy*
hangsúlytalan (kivételekkel)

névutó

főnévvel (névszóval) határozói körülmény
alaktan: ragos v. ragtalan szóval
személyes névmáshoz: névutó + személyrag, pl.: *utánam*
HSZ 130

igekötő

az ige jelentését megváltoztatja v. módosítja (hasonló: a képző)
HSZ 131

segédige

fog, volna, vmint a „kopula” értékűek: *lesz, marad* stb.
szerepe: az igeragozásban, ill. igei szerkezetekben

kötőszó

szerep: mondatrészek v. tagmondatok kapcsolása
mellérendelés

kapcsolatos: *és*

ellentétes: *de*

választó: *vagy; vagy+vagy*

következtető: *ezért*

magyarázó: *ugyanis*

alárendelés

határozói: *hogy, ha, mint*

szereplés: egyes / páros kötőszók

HSZ 243—247

módosítószó

szerep: módosítja a vele kapcsolatos szó (gyakran az állítmány)
jelentését, állásfoglalást fejez ki

szereplés: önállóan nem (ld.: MONDATSZÓ)

jelentések: erősítés és bizonytalanság: *nyilván, talán*
tagadás, tiltás: *nem, ne*

óhajtás: *bárcsak*
érdeklődés: *-e, vajon*

III. MONDATSZÓK: *önmagukban tagolatlan mondatot v. tagmondatot alkotnak*

indulatszó

valódi indulatszó
interakciós mondatzó: *Hé! Sicc! Íme! Nos? Hess! Hajrá!*
hangutánzó: *Durr!*

felelőszó (*módosítószó is, ha önállóan szerepel)
Igen. Persze! Talán...Dehogy!

XI. A szókincs

A nyelv szavainak összessége

Alapvonal: a nyelv legváltozékonyabb elemcsoportja

A változások: elavulás és bővülés

A magyar szavak eredetük szerint:

A/ ősi (finnugor) szavak

B/ új szavak, a szókincs bővülésével

1. átvétel révén:

idegen szó → jövevényszó

(pl. török, szláv, német, latin, angol stb. átvételek)

nemzetközi műveltség szó, vándorszó, tükörszó

2. a belső keletkezés módjai:

- szóteremtés (ld. „motivált” szavak)
- szóalkotás:

szóösszetétel: előtag + utótag

szerves (vagy szervetlen)

mellérendelt:

valódi, kettőzések és ikerítéses

alárendelt:

tárgyi, határozói, jelzői, alanyos

jelentéssűrítő

HSZ 95—142

szóképzés (ld. a morfémaánál)

+ **mozaikszó-alkotás**

HSZ 283—287

+ **rövidülés, elvonás, szóhasadás, -vegyülés**
(-összerántás)

+ **népetimológia**

Szó értékű nyelvi elemek:

határozott vagy határozatlan tárgy
(ld.: határozatlan-alanyi vagy határozott-tárgyas
igeragozás)

határozós: *a meghatározó tag az alaptagban kifejezett cselekvés
(v. minőség stb., ill. a cselekvő) körülményeit jelöli*

a tagok szófaja

kifejező eszközök: ragos névszó
névutós névszó
(névmási) határozószó
(főnévi, határozói) igenév
+ mellékmondat, ld. az összetett
mondatoknál

fajták:

az irányhármasság, valamint a körülmény jellege szerint

	előzmény	tartam	vég
helyhatározók	← ←	hely- képes hely-	→ →
időhatározók	←	idő- szám-	→
módhatározók	← ok-	mód- eszköz- fok-, mérték- tekintet- körülmény-	→ cél-
állapothatározók	← eredet-	állapot- társ-	→ eredmény-

állandó határozók*		hasonlító	részes-
--------------------	--	-----------	---------

- * 1. kötelező bővítmény;
2. állandósult rag v. névutó (vonzat);
3. jelentésével nem illik bele a határozók rendszerébe

jelzős: *az alaptagban megnevezett személy/tárgy/fogalom
minőségét stb. jelzi*

a tagok: jelző és jelzett szó; szófajuk

a szerkezet szórendje, toldalékai

a bővítmény jelentése szerint:

minőségjelző (minősítő v. kijelölő)

kifejező eszközei:

melléknév
mn. igenév
sorszámnev
névmás
főnév

mennyiségjelző

kifejező eszközei:

számnev

főnév
névmás

birtokos jelző

az alaptag: birtokszó (jelzett szó),

ennek toldaléka: b. személyjel

a jelző toldaléka: *-nak, -nek*

kifejező eszközei:

(ragos) főnév, névelővel
főnévi (személyes,
visszaható stb.)
névmás

értelmező („hátravetett”) jelző

egyeztetés

tagolás: szünettel, vesszővel

a birtokjel: a birtokoson

HSZ 248

alanyos szó szerkezet:

a mondatban minőségjelzőként szerepel

Sajátos bővítmények, pl.:

határozói értékű tárgy

XIII. A mondat

A beszéd egysége, minimális közlemény; a szöveg „láncszeme” (DEME LÁSZLÓ), egy közlésmozzanat kifejezője

Jellemzői:

(önmagában) megszerkesztett, lezárt, ill. (a szövegbe) beszerkesztett egység;
intonációs egység

(ld. **mondat-** és **szövegfonetika**)

Fajtái:

A/ **Szerkezet szerint**

1. tagolt vagy tagolatlan (szervetlen)

2. teljes vagy hiányos (hiányzó alany: csak ha 3. személyű)

3./a egyszerű: tő vagy bővített

/b összetett mondat: részei a tagmondatok (külön állítmánnyal)

az **alárendelt összetett mondat:**

részei: főmondat és mellékmondat (sorrendi változatok)

a mellékmondat szerepe:

mondatrész kifejtése (A, névszói Á, T, H, J)

és/vagy sajátos jelentéstartalom:

feltételes

hasonlító

következményes

megengedő

eszközök:

utalószó (a főmondatban, jelzi az összetétel jellegét)

szófaja: távolra mutató névmás

kötőszó (a mellékmondatban)

szófaja: valódi kötőszó vagy vonatkozó névmás

a mellérendelt összetett mondatok: *közel egyenrangú tagmondatok*

eszköz: kötőszó

fajták:

kapcsolatos

ellentétes

választó

következtető

magyarázó

és többszörös összetétel (körmondat)

B/ Modalitás („*a beszélő szándéka*”) szerint:

kijelentő

kérdő (eldöntendő, kiegészítendő)

felkiáltó

felszólító

óhajtó

A modalitás eszközei:

kérdő névmás, indulatszó, módosítószó

igemód

szórend

mondatvégi írásjel

mondatfonetika

C/ Logikai minőség szerint:

állító

tagadó (tiltó)

Különleges mondatfajták:

körmondat

közmondás, szállóige és egyéb állandósult mondatok:

formulák (köszönés, szitkozódás,

varázssformula, kiszámoló stb.)

reklámmondat, politikai jelmondat stb.

HSZ 239—275

A mondat felépítése

A szórend:

a magyarban: szabad szórend (a ragok jelzik a viszonyokat)

alapszórendünk a nyomatéktalan mondatban:

$\boxed{A + \acute{A} + \text{Böv.}}$ vagy $\boxed{A + \text{Böv.} + \acute{A}}$

[továbbiak: **XIV. Mondat- és szövegfonetika**]

Az összetett mondatban:

egyenes, fordított vagy megszakított mondatrend

Aktuális mondattagolás:

T: téma, az ismert elem

R: réma, az új közléselem (hangsúlyos)

XIV. Mondat- és szövegfonetika

eszközrendszere:

- hangerő, hangsúly (4 fő fokozat)
- hangmagasság, hanglejtés (beszéddallam)
- kötés
- szünet
- + hangszín
- + beszédsebesség

Szakasz v. ütem: *a mondat fonetikai egysége, amely a hangsúlyos szóval kezdődik, és a következő hangsúlyos szóig tart*

Hangsúlyozás (a többi eszközzel együtt):

értelmi v. érzelmi **kiemelés**

A mondat általános hangsúlyozási alapszabályai:

1. *A mondat fő részei, a logikai alany és az állítmány hangsúlyosak*
2. *Általában hangsúlyos: a kérdő névmás, a tagadószó a tagadó és kérdő határozószó, a mondat értékű indulatszó*
3. *A jelzős szerkezetben a hangsúlyt a jelző kapja; a teljes tulajdonnévből a hangsúlyt a vezetéknév kapja*
4. *A mellérendelt szavak azonosan hangsúlyozandók*

Nyomaték: főhangsúly, kiemelkedő („kétvonalas”) hangsúly

Mondattípusok: nyomatékos és nyomatéktalan mondat

Nyomatéktalan mondatban az alapszórend:

$\boxed{A + B\acute{o}v. + \acute{A}}$ vagy $\boxed{A + \acute{A} + B\acute{o}v.}$

és az állítmány (ha igekötős ige) egyenes szórendű

Nyomatékos mondatban:

A/ ha az állítmány főhangsúlyos:

az állítmány egyenes szórendben ált. a mondat elején van

B/ ha más mondatrész a főhangsúlyos:

az adott mondatrész közvetlenül a fordított szórendű állítmány előtt áll

A mondat hanglejtésének fő változatai:

- ereszkedő, eső-ereszkedő
- eső
- emelkedő-eső

XV. A szöveg

Nyelvi formába öntött közlemény; teljes értékű közlés; megszerkesztett, lezárt beszédegység

Rendszerint több (beszerkesztett) mondatból, ill. nagyobb beszédegységből áll

Fő követelményei:

- tagolás, egység, arányosság
- haladás és folyamatosság (linearitás)

Jellemzői, egységei (a kommunikáció meghatározó tényezői, körülményei):

- beszélő, hallgató (szerepcseré a szövegen belül lehetséges)
- tárgy, téma, közlendő
- cél (3 + 3 kommunikációs funkció), hatás
- közlésmód:
  - közeg: szó / írás
  - beszédhelyzet, szövegösszefüggés
  - terjedelem
  - nézőpont
  - szerkesztettség, összekapcsoltság:
    - kohézió (jelentéstani szinten)
      - eszközei: cím
      - szavak, kifejezések tematikai hálózatai
      - ismétlődések, párhuzamok, ellentétek
    - konnexitás (mondatgrammatikai szinten)
      - eszközei: névmások, névelő, mondatok közti kötőszó
      - ragok (igerag, egyeztetések)
      - a középfok jele
      - hiányok (alanyé, állítmányé)
      - a mondat szórendje
    - koherencia (pragmatikai szinten): a kommunikációs helyzet és cél érvényesülése
  - stílus (-eszközök: nyelvi / nem nyelvi)

Mindezek alapján elkülöníthető: a szövegtípus (sajátos közlésfajta)

A **cím** (mint kulcselem) szerepei:

1. információ (a tárgyról, a témáról, a hősről, a hangnemről stb.)
2. hatás keltése (az érdeklődés felkeltése, növelése)

A **szöveg szerkezete** (makro-): hármass tagolás

- I. bevezetés
- II. középrész
- III. befejezés, lezárás

De: epikus-drámai szerkezet: I—V.

Szövegépítési alapváltozatok:

- láncszerű (lineáris)
- párhuzamos, ellentétező
- keretes, visszatérő
- mozaikos, asszociatív

Szövegrészek:

- mondat, szabadmondat
- mondattömb
- bekezdés (tételmondattal), szakasz stb.

A **szöveg értelmezése**:

1. alapkérdések: miről, ki, kinek, milyen célból szól?
(a kommunikáció tényezői és szerepei az adott szövegben);

- Kulcsszó (fókusz), témahálózat
- 2-3. további (elemző) szempontok:
 szerkezet, haladás és tagolás
 stílus eszközök, közlés- és kifejezés mód (a szövegtípusnak megfelelően)
4. összegezés, értékelés

A **szövegfonetika**: ld. a mondatfonetikánál

XVI. A szövegtípus

Fajtái az osztályozás fő szempontjai alapján:

<i>közeg</i> (létforma):	szóbeli írásbeli	
<i>irány</i> (az aktív szereplők száma):	egyirányú kétirányú	
<i>a kommunikáció színtere</i> :	magánéleti közéleti	(tudományos élet, sport, vallás, iskola stb.)
<i>a kommunikációs cél</i> :	tájékoztató kifejező felhívó stb.	
<i>alapeljárás</i> :	elbeszélő leíró érvelő-meggyőző	
<i>szerkezeti alapelv</i> :	időbeli térbeli logikai	
<i>szövegalkotási mód és szabályosság</i> :	spontán és tervezett szabad és normatív (normakövető)	

A szövegtípusok rendszere:

I. elbeszélő szövegek

szépirodalom (műfajok): novella, elbeszélés, regény, elbeszélő költemény, eposz, mítosz stb.

egyéb: beszámoló, élménybeszámoló, tudósítás, jelenetszerű elbeszélés
 útirajz
 emlékirat, napló stb.

II. leíró szövegek:

leírás: tájleírás (*szépirodalmi* is)
 személyleírás, jellemzés (*szépirodalom*: jellemkép)
 meghatározás, definíció
 lexikon-szócikk
 ismeretterjesztő szöveg (pl. tankönyvszöveg)

III. érvelő-meggyőző szövegek:

vita, felszólalás
értekezés, tanulmány, esszé

+ Egyéb szövegtípusok:
levél, távirat
meghívó
hivatalos levél
életrajz, önéletrajz
alkalmi, nyilvános beszédek stb.

Egyes szövegtípusok

I. elbeszélő szövegek

Tárgyuk: esemény, -sor
Szerkezet: időbeliség alapján
Cél: az élmény megörökítése, átadása

A szövegtípusok csoportjaiban — a művészség (esztétikum) alapján:
szépirodalom: novella, elbeszélés, regény, elbeszélő költemény, eposz,
                  mítosz stb.
egyéb: beszámoló, élménybeszámoló, tudósítás, jelenetszerű
          elbeszélés, emlékirat, napló
átmeneti: útirajz, önéletrajz stb.

Napló

Személyesen átélt események rendszeres, időszakos, naponkénti feljegyzése
Cél: az emlékezés megkönnyítése, az újra átélés lehetősége
Szerző és címzett: egy személy
Anyaga: konkrétumok
Követelmények: pontosság és őszinteség
Fajták: alapváltozat (bárkié)
          kiemelkedő személyiségeké
          szépirodalmi (műfaj): fikció!

Önéletrajz

A saját életutat bemutató írásmű
kérelmek, beadványok melléklete
„curriculum vitae”: ’az élet folyása’
A hagyományos * felépítése:
I. születési hely, idő
   a család (a szülők és testvérek neve, ill. foglalkozása és életkora stb.)
II. tanulmányi adatok: a főirány jegyében
III. egyéb tevékenységek, érdeklődés, hobbi
Formai követelmény:
   kézírás
   dátum, aláírás

Útirajz

Személyes úti élményt megörökítő írásmű

Átmenet a leírás és az elbeszélés között
Közlésmód: a két alapeljárás keveredik
Kommunikációs funkció: itt is: tájékoztatás és kifejezés
Címzett: az olvasó
Követelmények: tényyszerűség
élményszerűség
a kommunikációs kapcsolat folyamatos fenntartása
Kerülendő: a közhely

II. leíró szövegek:

Bemutató az ismertetőjegyek felsorolásával
Tárgy: személy, tárgy, táj, fogalom, gondolatmenet
tájleírás: *szépirodalmi* is
személyleírás, jellemzés: a *szépirodalomban*: jellemkép
Szerkezet: térbeliség, ill. logika

Meghatározás

A jelentés megfogalmazása; a fogalom elhatárolása a többi fogalomtól osztályba sorolással és az egyedi jegyek megadásával
A legegyszerűbb változata: szinonima (összetett szóval)

Részei: osztály (genus proximum)
sajátosság (differentia specifica)
Formája: egész mondat
Tömörített definíció: az összetett szó
A legegyszerűbb: szinonima
Hibák: tautológia
lényegtelen információ (a lényeges helyett)

III. érvelő-meggyőző szövegek:

Vita, megvitatás

A vita: személyek közti szellemi küzdelem valamely kérdés eldöntésére, érvek és ellenérvek ütköztetésével

Az **érvelés**: a meggyőző szövegtípusok alapeljárása, az állítás-tétel alátámasztása, bizonyítása
(Ellentéte: a puszta vélemény)

Érv: a/ alátámasztó elem, bizonyíték
(közismert tény, törvény, szakvélemény, statisztikai adat, konkrét példák, közvélemény stb.)
b/ és a bizonyíték, valamint a tétel közti ok-okozati összefüggést feltáró (a tétel igazáig mutató) fejtegetés

A kulturált vita jellemzői:

a cél: a közösen elfogadható igazság megkeresése
az érvelés: logikus, lényegre irányuló, őszinte, rugalmas
a vitapartner tisztelete
a tabutémák kerülése (az integritást sértő felvetések mellőzése)

Gyakori hibák:

- a tétel homályossága
- más-más definíciók alkalmazása
- a vizsgálat körülményeinek meghatározatlansága
- elbeszélés egymás mellett (a saját igazság ismételése, cáfolás nélkül)
- csúsztatás (félrevezetés a szó másik jelentésére váltással)
- személyeskedés

Tanulmány:

= értekezés, dolgozat, elaborátum

Egy tudományos téma módszeres, átfogó írásbeli kidolgozása

A tudományos élet alaplíműfaja

Felvezető változatai:

- iskolai dolgozat
- tanulmányi versenyek pályamunkája
- érettségi dolgozat
- évfolyamdolgozat, szakdolgozat
- egyetemi-doktori disszertáció

Felépítése (a legmagasabb szinten):

- I. a kutatási cél kitűzése
  - a szaktudomány eredményeinek áttekintése
- II. új elképzelés, hipotézis felállítása
  - átfogó, teljes körű vizsgálat
  - cáfolás és bizonyítás, következtetés
- III. összegezés, az eredmény megfogalmazása (körülhatárolása)
  - Előrettekintés, további kutatási területek kijelölése

Követelmények:

- tárgyszerűség, a szubjektivitás kerülése
- pontosság
- módszeresség
- idegen gondolatok, eredmények átvételének jelzése és adatalása

Mellékletek:

- bibliográfia és felhasznált irodalom
- jegyzetek, hivatkozások, csatolt gondolatok
- illusztrációk, szöveges-képi mellékletek

Nyelvi jellegzetesség:

- a többes szám első személyű forma

Esszé:

A tudományos és művészi szövegek találkozási pontján születik; eszmefuttatás, fejtegetés szépírói eszközökkel.

Témavilága:

- etika
- esztétika
- bölcselet
- vallás

Jellemzők:

- stílusesszék gyakori használata
- személyesség (E/1.)

Fő változatai:

a 4. műnem (mint szépirodalmi szöveg), sőt: esszéregény
(T. Mann: *Doktor Faustus*)
iskolai szöveges fogalmazás (de itt is: kulturált!)

Története:

MONTAIGNE: *Essais* (1580)

PASCAL: *Pensées*

SHAFTESBURY

GYULAI PÁL és köre (pl. KEMÉNY ZSIGMOND)

BABITS és kortársai (MÁRAI SÁNDOR, KOSZTOLÁNYI DEZSŐ)

SZERB ANTAL, Cs. SZABÓ LÁSZLÓ, HAMVAS BÉLA

ORBÁN OTTÓ, TANDORI DEZSŐ

Egyéb szövegtípusok

Levél

A/ Magánlevél

A személyes kapcsolatot helyettesítő írásbeli szövegtípus

Szerepek:

a kapcsolat felvétele, fenntartása (lezárása)

a konkrét mondanivaló

Követelmények:

személyesség, színesség, élnkség

kötelező elemek: megszólítás, elköszönés és aláírás

követelmény: hírtérték

Szerkezet: 3-as tagolású

Változatok: misszilis

fiktív

szépirodalmi (Mikes Kelemen)

elektronikus: e-mail, SMS...

B/ Hivatalos levél

A közéleti ügyintézés írásbeli szövegtípusa

Fő változatok:

kérvény

beadvány

Követelmények: magas szintű normativitás

Szereplők: hivatal, ill. hivatal vagy magánszemély

Felépítés:

Név, cím

Címzett, cím

Tárgy

(megszólítás)

3-as tagolás (lényeg — kifejtés — a lényeg megismétlése)

Dátum

(mellékletek)

Aláírás

Műelemzés

„nyitott mű”

a befogadó nyitottsága

élmény
elemzés: egész—részek—egész
poetizáltság
a mű: rendszerek tagja
műfajiság
esztétikai minőség

Ajánlás

Művészeti alkotás megtekintését, elolvasását vagy programban való részvételt

Javasoló szövegtípus

Kommunikációs cél: felhívás és tájékoztatás

Elemek és követelmények:

1. bevezetésben személyes kapcsolat teremtése (az érdeklődési körre építve)
2. a középrészben a mű vagy program jellemzői — félbehagyással, elhallgatással
3. zárás: a felhívás megerősítése

Kerülendők: a közhelyek

[Nyilvános beszéd: ld. A retorika c. részben]

XVII. A tömegkommunikáció és szövegtípusai

Sajtó, média; a széles körű nyilvánosság számára információk, gondolatok, alkotások közlé tétele

Kommunikációs célok: tájékoztatás
felhívás, befolyásolás, meggyőzés (manipuláció)
+ szórakoztatás, nevelés-oktatás stb.

Közeg szerinti változatai:

A/ írott, nyomtatott (sajtó, újság, periodika)

B/ elektronikus (telefonhírmondó, rádió, televízió, internet stb.)

Kommunikációs kapcsolat: egyirányú és közvetett

(de napjainkban, egyre gyakrabban: kétirányú, bár csak egyéni válasz lehetőségével)

Eszközei: nyelvi / nem nyelvi

(a rádió, a televízió, a plakát, az elektronika stb. lehetőségei szerint)

Színvonal: A/ mértéktartó

a BBC alapelvei: tisztesség (erkölcs)
függetlenség (politika)
megbízhatóság (erkölcs)
érzékenység (aktivitás)

B/ bulvársajtó

Szövegtípusok:

tájékoztatás: hír, tudósítás, közvetítés, riport és interjú
felhívás: hirdetés, apróhirdetés, reklám
véleménykifejtés, meggyőzés:
kommentár, jegyzet, glossza, kritika
+ számítógépes (interaktív) közlések, viták stb.

Hír: a tömegkommunikáció alapvető szövegtípusa
*tömör, tárgyilagos, informatív tájékoztató szöveg egy érdeklődésre számot
tartó eseményről*
felépítése:

1. cím v. beharangozás
2. részletező ismétlés adatokkal, tényekkel
ki/mi, hol, mikor, mit csinált/tett/követett el

Tudósítás: átélt eseményről helyszíni beszámoló személyes jelenlét alapján;
terjedelmesebb, részletesebb, élményszerű tájékoztatás

Közvetítés: élő, folyamatos híradás a helyszínről,
egy jelentős politikai-kulturális esemény sugárzása egyenes rádió- vagy
televízióműsorban
pl. ünnepélyről, színházi előadásról, sportrendezvényről stb.

Interjú, riport:
egy vagy több alany megszólaltatása
a szerkesztő nyilvánosnak szánt célirányos beszélgetése
kérdés-felelet formájú publicisztikai tájékoztatás (érdekes) eseményről
v. személyről
kulcskövetelmény: a kérdések lényegre irányulása, a sablon kerülése
(a riporter felkészültsége a témából és az alanyokból)

Interjú/2: beszélgetés híres személyiséggel,
egy téma alapos elemzésére vagy
a személyiség bemutatására

Kerekasztal-beszélgetés: egy téma körülménye különböző vélemények képviselőivel

Kommentár: hírmagyarázat, jelentős bel- vagy külpolitikai esemény értelmezése,
méltatása, (személyes, bíráló) értékelése

Glossza: széljegyzet, valamely időszerű téma kapcsán kifejtett
személyes vélemény, gondolatmenet

Hirdetés: kínálati-keresleti szándék közzététele a sajtóban
tömör, informatív — figyelemfelkeltő

Reklám: hírverés célzatú szövegtípus: rádióreklám, plakát, nagy méretű hirdetés,
filmreklám stb.
áru vásárlására, szolgáltatás igénybevételére felszólító szövegtípus
(+kép vagy klip)
tartalma: a tárgy előnyös tulajdonságai, a tökéletesség elhíttetése

forma (eszköztár): nyelvi bravúrok, rájátszás az erotikára

A tömegkommunikáció történetének vázlata:

előzmények: pl. az ókorban

1450 k.: Gutenberg, nyomtatás

elektronikus eszközök:

telefonhírmondó (puskás Tivadar, 1893)

rádió

(film)

televízió

számítógép, Internet

A magyar sajtó történetéből:

Mercurius Veridicus (RÁKÓCZI)

1780, az első magyar hírlap: *Magyar Hírmondó*

folyóiratok (*Tudományos Gyűjtemény*, tud. élet;

Pesti Divatlap, szórakoztatás)

napilapok (*Pesti Hírlap*)

1925: Magyar Rádió

1958: Magyar Televízió

1997: kereskedelmi tévéadók

XVIII. A retorika alapjai

Retorika: szónoklás, ékesszólás;

a nyilvános beszéd elmélete és gyakorlati tudnivalóinak összessége

Történetéből (fő típusai):

ókor: tanácskozó,
törvényszéki

és bemutató beszéd

napjainkban: közéleti-politikai

ünnepi beszéd

szakmai előadás, felszólalás

A nyilvános beszéd

Kisebb-nagyobb hallgatóság előtt mondott szöveg közérdekű témáról

Kommunikációs cél: meggyőzés (+leírás-elemzés, érzelmi hatás)

Közeg: előszó (felolvasással)

Felépítés:

I. Bevezetés

a kommunikációs helyzet megteremtése:

a beszélő, a hallgatóság és a téma felvezetése;
kapcsolataik

a mondanivaló, állásfoglalás, vélemény stb. előrevetítése

átvezető rész: ismertetés, helyzetleírás, meghatározás stb.

II. Középrész

kifejtés

alátámasztás (cáfolás)
csúcspont, összefoglalás
III. Lezárás
megerősítés
kilépés a szituációból

[Ld. még **vita, érv: A szövegtípusok** c. részben]

XIX. A stílus

Jellegzetes kifejezőmód, a nyelv sajátos felhasználása

BUFFON: „*A stílus maga az ember*”

Eljárásai: a nyelvi elemek kiválasztása és elrendezése

Stíluselem: *többletjelentéssel bíró nyelvi eszköz (hang, morféma stb.), ill. annak tulajdonsága*

Stílusérték: *a többletjelentés*

Változatai:

állandósult stílusérték: a (szótári) szójelentés része, „kognitív” és „denotatív”

alkalmi („konnotatív”) stílusérték

[A szójelentés rétegei: ld. a **szónál**]

Expresszivitás: *kifejezőerő*

Stílusárnyalat (hangnem): *a beszélő lelkiállapotát, hangulatát érzékeltető kifejezőmód*

Stílusosság: *a konkrét kommunikáció minden tényezőjéhez, céljához és követelményéhez illő kifejezőmód*

Stílus eszközök:

I. ALAKZATOK (szó-, hang-, mondat-): *szerkezeti stílus eszközök*

ismétlés, töismétlés (figura etimologica), anafora

halmozás, felsorolás

fokozás

párhuzam

ellentét, paradoxon, oxymoron

kiazmus

kihagyás, hiány, késleltetés

felcserélés, szokatlan szórend (inverzió)

II. KÉPEK: *a szemléletesség eszközei*

elemi szóképek:

metafora: *névátvitel hasonlóság alapján*

szófaja; szerkezete (teljes v. hiányos)

megszemélyesítés

metonímia: *névátvitel érintkezés alapján*

(idő, tér, anyag, okság)

szinekdoché: *rész-egész vagy nem-faj felcserélése*

allegória mint szókép: *elvont fogalom megszemélyesítése*

szimbólum: *elvont fogalom érzéki jele*

szinesztézia: *érzékletek társítása*
hasonlat: *két fogalom párhuzama közös jegy alapján, kötőszavas
grammatikai szerkezetben*
allegória mint képrendszer
körülírás, eufemizmus
evokáció (*megidőzés*), allúzió (*rájátszás*)

Az expresszivitás növelésének eszközei:

1. hangnem: pátosz — gúny, irónia
2. nagyítás, túlzás — kicsinyítés, enyhítés
3. szófajok túlsúlya (igei v. névszói stílus)
4. a szöveghangzás/írás kép felhasználása

Hangzás:

szó- és szöveghangzás: eufónia, kakofónia
ritmus: vers, de pl. közmondás is
+ alliteráció és rím
hangutánzás, hangfestés
+ a szövegmondás módja

Stílusréteg, stílusváltozat: *egy nyelvváltozatnak megfelelő kifejezőmód*

Pl.: szaknyelvi, tudományos
népies, tájnyelvi
hivatalos, közéleti
társalgási, familiáris
publicisztikai
szónoki stb.

Bemutatójukra:

1. fő és egyéb jellemzők
2. közeg
3. kommunikációs cél(ok)
4. kötöttség, normativitás
5. követelmények
6. eszközök (nyelvi szintenként)
7. jellegzetes szövegtípusok

A társalgási stílus

A mindennapok közlésmódja, a legkötetlenebb, legrugalmasabb nyelvi változat

Kötöttség: szabad, spontán, alkalmi és egyéni kifejezőmód
de pl.: köszöntés, megszólítás

Közeg: szó és írás

Szféra: személyesség

Komm. szerep: kapcsolat- (építés, fenntartás stb.): fatikus)

Követelmények:
a személyes kapcsolat kifejeződése
(színek, árnyalatok, egyéniségek!)
az információ tökéletes átadása
távolságtartás a közhelyektől (divatszavaktól)
és a szlengtől (a durvaságtól)

Szókincs: divatok, klisék (gyors elavulás)
Mondat: töredékek, láncolatok
Szöveg: tagolatlanság
Szövegtípusok: párbeszéd
történet elmesélése
magánlevél
üzenet
napló

A közéleti-hivatalos stílus

Közélet: a társadalmi érintkezés színtere (politikai fórumok, gazdasági-
oktatási-egészségügyi stb. intézmények, hivatalok)
Kötöttség: nagy fokú (*jogszabályok, hivatalosság)
Közeg: írás és szó
Szféra: "kis közélet" és nagy (országos) nyilvánosság
Komunikációs szerep: tájékoztatás, felhívás
Szókincs: szakszerű
hiba: a terpeszkedő kifejezés
Mondat: téma-réma szerint gazdaságosan felépített kijelentő mondatok
Hangzás: szónoki beszéd, szövegfonetika!
Szövegtípusok: törvények, jogszabályok, rendeletek, határozatok
hivatalos levél
kérvény, meghatalmazás
jegyzőkönyv
meghívó
jellemzés, önéletrajz
tárgyalás, vita, hozzászólás
előadás
ünnepi beszéd (szónoklat)

A publicisztikai stílus

[ld. még: **Tömegkommunikáció**]
Sajtó: nyomtatott (napilap, periodikák)
elektronikus (=média)
Kötöttség:
Közeg: írás, szó
Szféra: széles, változatos
szélső változatok: értelmiségi folyóirat és bulvársajtó
Kommunikációs szerepek: tájékoztatás és felhívás +...
Alapul szolgáló nyelvváltozat: az irodalmi nyelv
A szöveg melletti eszközrendszer:
írás kép, betűk, illusztrációk
hangzás, zenei és képi aláfestések
(műsorszerkesztési manőverek)
Szövegtípusok:
cikk, vezércikk
tárca (irodalmunk nagyjaitól)
hír, közlemény, nyilatkozat
kommentár, hírmagyarázat, jegyzet, glossza
vita, fórum

kritika
riport, interjú
hirdetés
reklám

A tudományos és szakmai stílus

Tudományok, szakterületek (művészetek): széles skála
Szféra: a tudományos és szakmai közélet, ill. / ismeretterjesztés
Kötöttség: fokozott
Közeg: írás (szó)
Követelmény: szakszerűség, pontosság
felépített közlés
szemléletesség
(példaanyag és illusztráció használata)
Szókincs: terminus technicus (ógörög, latin, ill. angol eredet)
köznyelvi szinonima, körülírás
Mondat: kijelentő, összetett (nominális állítmány)
Szerkezet: logikus, átlátható
(tartalomjegyzék, fejezetcímek)
Szövegtípusok: értekezés, tanulmány, disszertáció (recenzió)
cikk
szakkönyv, monográfia, szaklexikon

Korstílusok: *egy-egy kultúrtörténeti (művészettörténeti) korszak jellegzetes nyelvi kifejezőmódja*

A magyar stílustörténetben (köznyelvben és szépirodalomban):

középkori
reneszánsz
barokk
rokokó
klasszicista
szentimentális
romantikus
biedermeier
népies
naturalista
szecessziós
impresszionista
szimbolista
avantgárd: expresszionista, szürrealista stb.
tárgyias-intellektuális
posztmodern